

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

Srbija i reformisanje instituta odgovornosti

Okrugli sto

ISBN 978-86-7093-224-1

SRBIJA
I REFORMISANJE
INSTITUTA
ODGOVORNOSTI

Edicija

Knjige sažetaka

Izdavač

Institut društvenih nauka
Beograd, 2019.

Za izdavača

Dr Goran Bašić

Urednik

Dr Hajrija Mujović

Programski odbor

Dr Zorica Mršević
Dr Marta Sjeničić

Organizacioni odbor

Dr Ranko Sovilj
MA Sofija Nikolić Popadić

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
Centar za pravna istraživanja

Srbija i reformisanje instituta odgovornosti

III OKRUGLI STO

KNJIGA SAŽETAKA

BEOGRAD, 1. novembar 2019.

Sadržaj

- 7 **I ODGOVORNOST – MEDIJI**
- 7 ■ **Dragana Marčetić**
ODGOVORNOST MEDIJA ZA ŠTETU NASTALU
OBJAVLJIVANJEM INFORMACIJE
- 9 ■ **Mirjana Dokmanović**
ODGOVORNOST MEDIJA ZA ISTINITOST IZVEŠTAVANJA
- 11 **II ODGOVORNOST – DRŽAVA**
- 11 ■ **Marta Sjeničić**
ODGOVORNOST DRŽAVE ZA OSTVARIVANJE PRAVA GA-
RANTOVANIH ZAKONOM O POTVRĐIVANJU KONVENCII-
JE O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM
- 16 ■ **Svetislav Janković**
ODGOVORNOST DRŽAVE ZA NEPOSTOJANJE PRAVNOG
UREĐENJA U NOVIM OBLICIMA PREVOZA
- 18 ■ **Ranko Sovilj**
ODGOVORNOST DRŽAVE U OČUVANJU JAVNOG
ZDRAVLJA vs NAČELO AUTONOMIJE VOLJE POJEDINCA
- 20 **III ODGOVORNOST – SISTEMI**
- 20 ■ **Vesna Filipović**
GRAĐANSKA (NE)ODGOVORNOST SUDIJE –
ODGOVORNOST ZA “SUDIJSKU GREŠKU”
- 23 ■ **Sandra Perić**
ODGOVORNOST SISTEMA SOCIJALNE ZAŠTITE U
POSTUPCIMA NASILJA U PORODICI

- 25 ■ **Zorica Mršević, Svetlana Janković**
ODGOVORNOST ZA UGRADNJU RODNO INKLUZIVNE
KOMPONENTE U OBLAST SMANJENJA RIZIKA OD PRIRODNIH
NEPOGODA
- 27 ■ **Sofija Nikolić Popadić, Marko Milenković**
UPOTREBA GLIFOSATA I ODGOVORNOST INSTITUCIJA
- 29 ■ **Sanja Stojković Zlatanović**
KLIMATSKE PROMENE I OBLAST RADA – OSNOVNA PITANJA
ODGOVORNOSTI
- 31 **IV ODGOVORNOST – MEDICINA**
- 31 ■ **Jelena Simić**
TRGOVINA ZAČEĆEM – UZROCI I POSLEDICE REPRODUKTIVNOG
TURIZMA
- 33 ■ **Hajrija Mujović**
IZAZOVI “DEFANZIVNE” MEDICINE – ŠTA KAŽU LEKARI?
- 35 ■ **Jagoda Drljača**
MEHANIZMI ZAŠTITE PRAVA PACIJENATA – OTVORENA PITANJA
- 37 ■ **Tijana Đurđević**
KAZNENA ODGOVORNOST LEKARA ZA LEČENJE BEZ PRISTAN-
KA PACIJENTA

Odgovornost medija za štetu nastalu objavljivanjem informacije

Dragana Marčetić*

Odgovornost medija za štetu nastalu objavljivanjem informacije propisana je Zakonom o javnom informisanju i medijima - ZJIM ("Sl. glasnik RS", br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 - autentično tumačenje) i to dredbom člana 115 st. 1. Za ovu vrstu štete solidarno odgovaraju novinar, odgovorni urednik i izdavač. Propisano je da lice na koje se odnosi informacija čije je objavljivanje u skladu sa ovim zakonom zabranjeno, a koje zbog njenog objavljivanja trpi štetu, ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete u skladu sa opštim propisima i odredbama ovog zakona, nezavisno od drugih sredstava pravne zaštite koja tom licu stoje na raspolaganju. Pravo na naknadu štete ima i lice kojem nije objavljen odgovor, ispravka ili druga informacija čije je objavljivanje naloženo odlukom nadležnog suda, a koje zbog neobjavljivanja trpi štetu. Objavljivanje informacije kojom se vrši povreda časti, ugleda ili pijeteta, odnosno lice prikazuje u lažnom svetlu pripisivanjem osobina ili svojstava koje ono nema, odnosno odricanjem osobina ili svojstava koje ima, nije dopušteno ako interes za objavljivanje informacije ne preteže nad interesom zaštite dostojanstva i prava na autentičnost, a naročito ako se time ne doprinosi javnoj raspravi o pojavi, događaju ili ličnosti na koju se informacija odnosi.

Odredbom čl. 5 Zakona o javnom informisanju i medijima propisano je da se putem medija objavljuju informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su pribavljene informacije, u skladu sa odredbama ovog zakona.

Dužna pažnja sa kojom novinari i urednici moraju proveravati informacije propisana je članom 5 ZJIM koji kaže da se putem medija objavljuju informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o

* sudija Višeg suda u Beogradu, dada.marcetic@gmail.com

kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su pribavljene informacije, u skladu sa odredbama ovog zakona, a odredbom čl. 9 st. 1 propisano je da su urednik i novinar dužni da s pažnjom primerenom okolnostima, pre objavljivanja informacije koja sadrži podatke o određenoj pojavi, događaju ili ličnosti provere njeno poreklo, istinitost i potpunost, i da su dužni da preuzete informacije, ideje i mišljenja prenesu verodostojno i potpuno, a ako se informacija preuzima iz drugog medija da navedu i naziv tog medija.

Iz ovoga proizilazi da su pravo javnosti na informisanost i sloboda govora, sa jedne strane, i prava ličnosti koja se štite ovim, ali i drugim zakonima, sa druge strane, često u konkurenciji. Pravo na sudsku zaštitu uživaju ona lična dobra u kojima preteže interes za zatitu prava ličnosti, nad pravom javnosti da bude upoznata sa određenim pojavama i događajima.

U takvoj situaciji posebno je zanimljiv položaj nosilaca političkih i javnih funkcija, jer je u odnosu na ova lica pravno dozvoljeno veće zadiranje u privatnu sferu u odnosu na „obične građane“. ZJIM u članu 8 istog propisuje da je izabran, postavljen odnosno imenovan nosilac javne i političke funkcije dužan je da trpi iznošenje kritičkih mišljenja koja se odnose na rezultate njegovog rada, odnosno politiku koju sprovodi, a u vezi sa obavljanjem njegove funkcije bez obzira da li se oseća lično povređenim iznošenjem tih mišljenja.

Interesantno je takođe da domaći sudovi, rukovođeni praksom Evropskog sud za ljudska prava zastupaju stav da novinarska sloboda podrazumeva i pribegavanje izvesnom stepenu preterivanja i provokacije, zbog čega novinari imaju pravo da u cilju opravdane kritike nosilaca javnih funkcija koriste i izraze koji se mogu smatrati preteranim, kako bi podvukli značaj pojave o kojoj izveštavaju.

Ključne reči: izdavač, novinar, odgovorni urednik, dužna pažnja, prava ličnosti

Odgovornost medija za istinitost izveštavanja

Mirjana Dokmanović*

Predmet rada je odgovornost medija u Srbiji za kršenje prava na istinito obaveštavanje zajemčeno Ustavom Republike Srbije. Prema članu 51 Ustava, svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obavešten o pitanjima od javnog značaja, a sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju. Ustav garantuje i pravo na ispravku neistinite, nepotpune ili netačno prenete informacije kojom je povređeno nečije pravo ili interes i pravo na odgovor na objavljenu informaciju (član 50, stav 4). Zakon o javnom informisanju i medijima ("Službeni glasnik RS", br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016) dalje razrađuje ova zajemčena prava. U slučaju da je povređeno pravo ili interes lica objavljivanjem neistite informacije, zakonska zaštita uključuje pravo na odgovor i pravo na ispravku. U skladu sa prirodom kršenja obaveza novinara i urednika, domaći pravni okvir predviđa i prekršajnu i krivičnu odgovornost.

Obaveza medijskih profesionalaca da istinito izveste o događajima od interesa za javnost detaljnije je formulisana u etičkim standardima profesionalnog postupanja medijskih profesionalaca sadržanih u Kodeksu novinara Srbije (Poglavlje I). U svom izveštavanju novinar je dužan da se pridržava osnovnih standarda novinarske pažnje i da naznači izvor informacije koju prenosi. Kada je to neophodno, dužan je i da konsultuje što više izvora i da im omogući da iznesu svoj stav. Urednici i novinari moraju praviti jasnu razliku između činjenica koje prenose, komentara, pretpostavki i nagađanja. Sa novinarstvom su nespojivi objavljivanje neosnovanih optužbi, kleveta i glasina, kao i izmišljenih pisama ili pisama čiji autor nije poznat ili njegov identitet nije proverljiv. Mediji su dužni da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad drugih interesa. Novinari i urednici su prvenstveno odgovorni javnosti, a ne izdavaču/vlasniku i njihovim privatnim, ekonomskim, političkim i drugim interesima. Prema Kodeksu, dužnost je novinara da

* doktor pravnih nauka, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, mdokmanovic@idn.org.rs

slede profesionalne i etičke principe sadržane u Kodeksu, kao i da se suprotstave pritiscima da te principe prekrše. Oni teže podizanju ugleda novinarske profesije i propagiraju zalaganje za slobodu mišljenja, govora i izražavanja. Novinar koji krši načela ovog Kodeksa ne može da računa na bezrezervnu podršku novinarskih udruženja i kolega.

U slučaju kršenja Kodeksa novinara Srbije u štampanim i onlajn medijima oštećeni pojedinci odnosno institucije imaju mogućnost da se obrate Savetu za štampu. Ovo nezavisno, samoregulatorno telo je osnovano radi praćenja poštovanja Kodeksa novinara Srbije u štampanim i onlajn medijima medijima. O žalbama odlučuje Komisija za žalbe Saveta za štampu, a mera koju može da izrekne u slučaju utvrđivanja opravdanosti žalbe je javna opomena. Periodični izveštaji Saveta za štampu o nalazima monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama pokazuju na rastuću tendenciju kršenja etičkih i profesionalnih standarda, uključujući i obaveze na istinito izveštavanje. Ovakva tendencija ukazuje na potrebu preispitivanja efikasnosti predviđenih mera za obezbeđenje poštovanja i zaštite prava građana na istinito obaveštavanje o pitanjima od javnog značaja, što je cilj ovog rada.

Ključne reči: odgovornost novinara i urednika, istinitost izveštavanja, Zakon o javnom informisanju i medijima, Kodeks novinara Srbije, Savet za štampu

Odgovornost države za ostvarivanje prava garantovanih Zakonom o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

Marta Sjeničić*

Najobuhvatniji dokument za zbrinjavanje osoba sa psihosocijalnim i intelektualnim poteškoćama i razvoj usluga u zajednici za zadovoljavanje njihovih potreba je Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: Konvencija) i njen Opcioni protokol, odobreni na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 2006. godine. Konvencija je stupila na snagu 2008. godine, a za zemlje članice je pravno obavezujuća od trenutka ratifikacije. Konvencija se odnosi na fizička, mentalna, intelektualna i senzorna oštećenja, dugotrajne bolesti i stare osobe. Skupština Republike Srbije je Konvenciju i Opcioni protokol ratifikovala 2009. godine, te ovi dokumenti predstavljaju obavezujuću nacionalnu pravu regulativu, kako za pojedinca, tako i za državu.

Konvencija je doneta sa ciljem da se unapredi, zaštiti i osigura puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda svim osobama sa invaliditetom (u daljem tekstu: OSI) i unapredi poštovanje njihovog urođenog dostojanstva. Konvencijom su sveobuhvatno razrađena prava osoba sa invaliditetom, u različitim oblastima života. Njome se insistira na pravu na život i realizaciju prava OSI u zajednici, ali ona nije isključiva u odnosu na lica koja su smeštena u ustanove, već za većinu prava postavlja standarde koji treba da budu ispunjeni bez obzira na okruženje u kome korisnik živi i gde mu se pružaju usluge. Radi se, na primer, o pravu na ravnopravnost pred zakonom, pravu na uživanje svoje poslovne sposobnosti i pravu na ličnu slobodu i bezbednost (članovi 12 i 14 Konvencije) i, u vezi sa tim, pravo na odsustvo eksploatacije, zlostavljanja, nehumanog i nehatnog postupanja, pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu (članovi 16 i 19 Konvencije), slobodu od torture ili surovog,

* doktor medicinskog prava, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, marta.sjenicic@gmail.com

nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kažnjavanje i od eksploatacije, nasilja i zloupotrebe (članovi 15 i 16 Konvencije), o pravu na uživanje najvišeg mogućeg zdravstvenog standarda, bez diskriminacije zasnovane na invaliditetu (član 25 Konvencije), pravu na rad i zapošljavanje (član 27 Konvencije), pravu na odgovarajuće uslove života i socijalnu zaštitu (član 28 Konvencije). Svako od ovih prava OSI podrazumeva obavezu države da to obezbedi.

Član 12 se bavi **ravnopravnošću pred zakonom koju zasniva, pre svega, na poslovnoj sposobnosti**. U opus ovog prava, što istovremeno predstavlja i obavezu države, potpada: pravo OSI da svuda budu priznate pred zakonom, isto kao i druga lica; pravo da ostvare svoju poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima u svim aspektima života; dostupnost pomoći koja im može biti potrebna u ostvarivanju njihove sposobnosti za donošenje odluka. (supported decision making – odlučivanje uz podršku). Država će preduzeti sve odgovarajuće i efikasne mere kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedila prava jednaka sa drugim osobama i to u oblastima: da budu vlasnici imovine ili da je nasleđuju; da kontrolišu svoje finansije i da imaju ravnopravan pristup bankarskim kreditima, hipotekarnim zajmovima i drugim oblicima finansijskog kreditiranja; kao i da ne budu lišene svoje imovine nečijom samovoljom.

Član 14 Konvencije uređuje prava OSI i obavezu države **da obezbedi ličnu slobodu i bezbednost**. OSI ravnopravno sa drugima: (a) uživaju pravo na ličnu slobodu i bezbednost; (b) nisu lišena slobode protivzakonito ili nečijom samovoljom, svako lišavanje slobode treba da bude u skladu sa zakonom, a postojanje invaliditeta ni u kom slučaju ne može biti opravdanje za lišavanje slobode. U slučaju da osobe sa invaliditetom budu lišene slobode bilo kakvim postupkom, te osobe ravnopravno sa drugima imaju pravo na garancije u skladu s međunarodnim pravom koje se odnose na ljudska prava i da se s njima postupa u skladu s ciljevima i načelima ove Konvencije, uključujući obezbeđenje odgovarajućeg smeštaja.

Član 15 Konvencije uređuje pravo OSI i obavezu države **da obezbedi odsustvo zlostavljanja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja**. Shodno tom članu, niko ne sme biti izložen zlostavljanju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, posebno ne sme biti podvrgnut medicinskim ili naučnim eksperimentima bez svoje saglasnosti. Države strane ugovornice će preduzeti sve efikasne zakonske, administrativne, sudske ili druge mere u cilju sprečavanja da OSI, ravnopravno sa drugima, budu izložene zlostavljanju ili svirepom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

Članom 16 Konvencije se uređuju pravo OSI i obavezu države **da obezbedi odsustvo eksploatacije, nasilja i zloupotrebe**. Država mora

preduzeti sve odgovarajuće mere u cilju sprečavanja svih oblika iskorišćavanja, nasilja i zloupotrebe obezbeđivanjem, između ostalog, odgovarajućih oblika pomoći i podrške, shodno polu i starosti, osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama i starateljima, uključujući pružanjem informacija i obuku o tome kako izbeći, prepoznati i prijaviti slučajeve iskorišćavanja, nasilja i zloupotrebe. Postoji obaveza države da obezbedi da sve olakšice i programi namenjeni osobama sa invaliditetom budu efikasno praćeni od strane nezavisnih organa. Moraju se, takođe, preduzeti sve odgovarajuće mere u cilju unapređenja fizičkog, kognitivnog i psihološkog oporavka, rehabilitacije i socijalne reintegracije osoba sa invaliditetom koje postanu žrtve bilo kakvog iskorišćavanja, nasilja ili zloupotrebe, uključujući obezbeđivanjem usluga zaštite. Takav oporavak i reintegracija će se realizovati u okruženju koje podstiče zdravlje, blagostanje, samopoštovanje, dostojanstvo i samostalnost ličnosti vodeći računa o potrebama vezanim za pol i starost.

Član 19 Konvencije uređuje pravo OSI i obavezu države **da obezbedi realizaciju prava na samostalan život i uključenost u zajednicu**. Države moraju obezbediti jednako pravo svim osobama sa invaliditetom da žive u zajednici, te da imaju jednak izbor kao i drugi, i to kroz sledeće mogućnosti: (a) da imaju mogućnost izbora boravišta, kao i na to gde i sa kim će živeti, ravnopravno sa drugima, i da ne budu obavezne da žive u nekim konkretnim životnim uslovima; (b) da imaju pristup većem broju kućnih, rezidencijalnih i drugih usluga podrške od strane zajednice, uključujući ličnu pomoć koja im je potrebna za život i uključivanje u zajednicu, kao i sprečavanje izolacije ili izopštavanja iz zajednice; (c) da usluge i olakšice koje zajednica pruža stanovništvu u celini budu pod istim uslovima dostupne osobama sa invaliditetom i da zadovoljavaju njihove potrebe.

Konvencija članom 25 uređuje **obavezu država strana ugovornica da priznaju osobama sa invaliditetom pravo na ostvarivanje najvišeg mogućeg zdravstvenog standarda bez diskriminacije zasnovane na invaliditetu**. Države strane ugovornice su dužne da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi osobama sa invaliditetom omogućile pristup zdravstvenim uslugama, vodeći računa o polu, uključujući rehabilitaciju u vezi sa zdravljem. Države strane ugovornice posebno će: (a) obezbediti osobama sa invaliditetom isti izbor, kvalitet i standard besplatne ili pristupačne zdravstvene zaštite i programe koji se nude drugim licima, uključujući u oblasti polnog ili reproduktivnog zdravlja i javnih zdravstvenih programa namenjenih širokoj populaciji; (b) obezbediti one zdravstvene usluge koje su konkretno potrebne osobama sa invaliditetom zbog njihovog invaliditeta, uključujući rano otkrivanje i intervenciju, po potrebi, i usluge namenjene svođenju na najmanju meru i sprečavanju

daljeg invaliditeta, uključujući među decom i starijim osobama; (c) obezbediti ove zdravstvene usluge što je moguće bliže zajednicama gde ljudi žive, uključujući seoske sredine; (d) zatražiti od profesionalnih zdravstvenih radnika da obezbede isti kvalitet lečenja osobama sa invaliditetom kao i drugima, uključujući na osnovu slobodne i informisane saglasnosti, između ostalog, širenjem saznanja o ljudskim pravima, dostojanstvu, autonomiji i potrebama osoba sa invaliditetom putem obuke i usvajanjem etičkih standarda za javnu i privatnu zdravstvenu zaštitu; (e) zabraniti diskriminaciju prema osobama sa invaliditetom prilikom obezbeđenja zdravstvenog osiguranja i životnog osiguranja ukoliko je takvo osiguranje dozvoljeno nacionalnim zakonodavstvom, koje će se obezbediti na pravedan i razuman način; (f) sprečiti diskriminatorско uskraćivanje zdravstvene zaštite ili zdravstvenih usluga ili hrane ili tečnosti na osnovu invaliditeta. U oblasti zdravstvene zaštite, Konvencijom se insistira upravo na ojačavanju onih njenih aspekata koji su se pokazali i još uvek se pokazuju kao slaba tačka u pružanju zdravstvene zaštite OSI. Konvencija, odnosno Zakon o potvrđivanju Konvencije daje, dakle, usmerenje koje u svakodnevnoj praksi treba imati na umu i ka kojim treba ići u smislu realizacije ljudskih prava OSI.

Shodno članu 27 Konvencije, OSI moraju biti u mogućnosti **da ostvare pravo na rad ravnopravno sa drugima**, odnosno mogućnost sticanja sredstava za život radom koji je slobodno izabran ili prihvaćen na tržištu rada i u radnoj sredini koja je otvorena, uključiva i pristupačna za OSI.

Pravo OSI na **odgovarajući životni standard za njih i njihovu porodicu** (član 28 Konvencije), uključuje odgovarajuću ishranu, odeću i smeštaj, kao i stalno poboljšavanje uslova života. OSI imaju pravo na zaštitu od strane društva i na ostvarivanje ovog prava bez diskriminacije na osnovu invaliditeta. Država obezbeđuje da: (a) OSI imaju ravnopravan pristup uslugama, sredstvima i ostaloj pomoći za potrebe invalida; (b) OSI, posebno žene i devojke sa invaliditetom i starije OSI, imaju pristup programima socijalne zaštite i programima za smanjenje siromaštva; (c) OSI i njihove porodice koje žive u siromaštvu imaju pristup državnoj pomoći za pokrivanje troškova vezanih za invaliditet, uključujući odgovarajuću obuku, davanje saveta, finansijsku pomoć i privremenu tuđu negu; (d) OSI imaju pristup programima socijalnih stanova; (e) OSI imaju ravnopravan pristup penzionim pogodnostima i programima.

Analiza bilo kog od prava (pojedince), odnosno obaveza (države), izloženih u Konvenciji ukazuje na to da ona nisu striktno podeljena i da jedno zalazi u drugo, da realizacija jednog povlači za sobom ostvarivanje drugog. Ovo je i logično, s obzirom da niko nije korisnik samo zdravstvenih ili socijalnih usluga, titular prava na glasanje ili prava na samostalan život. U opštoj se populaciji ređe postavlja pitanje povezanosti i umreže-

nosti usluga i prava iz različitih sistema, s obzirom da su lica bez invaliditeta i potpuno poslovno sposobna obično u mogućnosti da sama dođu do prave informacije, te da, bez posebne podrške, realizuju svoja prava. Dešava se, međutim, i u ovoj, najvećoj grupaciji stanovništva, da je teško realizovati jedno pravo bez upućivanja iz drugog sistema, a mehanizam upućivanja nije ustanovljen, ili jeste, ali ne funkcioniše, ili se ostvaruje kroz neformalne kanale.

Osobe sa invaliditetom uključuju one koji imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili čulna oštećenja koja u interakciji sa raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na jednakoj osnovi sa drugima. Država se mora postarati da na sveobuhvatan način kroz međusektorsko pozvezivanje i rad omogući realizaciju ovih prava OSI bez prepreka i teškoća. Država se ovde oslikava kroz izvršnu vlast – ministarstva i institucije sistema u nadležnoj sferi života. U tom smislu, potrebno je uspostaviti sinhronizovano delovanje gorenavedenih subjekata u specifičnoj sferi (zdravstvo, socijalno zbrinjavanje, zapošljavanje, obrazovanje, pravosuđe), kao i harmonizovanje aktivnosti između različitih sfera.

Ključne reči: osobe sa invaliditetom, psihosocijalne i intelektualne poteškoće, konvencija, prava, implementacija

Odgovornost države za nepostojanje pravnog uređenja u novim oblicima prevoza

Svetislav Janković*

Premda naslov deluje provokativno, čini se vrlo aktuelnim ako se uzme u obzir postojeće stanje pravnih propisa u oblasti novih oblika prevoza, a pre svega, u ugovoru o prevozu zaključenog putem tzv. internet platforme. Ovakvi ugovori o prevozu su postali rasprostranjeni, pre svega, u drumskom putničkom saobraćaju gde korisnici (putnici) posredstvom internet platforme dolaze do podataka o slobodnim (i spremnim za pružanje usluge prevoza) vozačima koje na vrlo jednostavan način biraju prema kriterijumima blizine, brzine, udobnosti i cene. Upravo takav odabir izražen na internet aplikaciji znači svojevrsan prihvatanje postojeće ponude za pružanje usluge prevoza i, shodno tome, zaključen ugovor o prevozu. Međutim, ostaje sporno ko je, zapravo ponudilac usluge prevoza (organizator svojevrsnog internet tržišta ovih usluga, stvaralac internet platforme ili neposredno, sam vozač), odnosno ko za njeno ispunjenje odgovara. Ovako sporna pitanja su postala vrlo aktuelna i u Republici Srbiji uvođenjem tzv. *CarGo* oblika prevoza, a što je samo svojevrsna refleksija već deceniju postojećeg i svetski rasprostranjenog *Uber* prevoza.

Aktuelnost napred opisanog oblika prevoza se pojačava sukobom interesa između zainteresovanih u ovoj oblasti – taksi prevoza i nosilaca interesa u novim opisanim oblicima prevoza. Sukob interesa se pojavljuje zbog ograničenosti resursa na tržištu, odnosno korisnika usluge prevoza, jer su navedeni oblici prevoza (taksi i *Uber/CarGo*) međusobno vrlo često isključivi, jer predstavljaju supstitute na tržištu. Zbog toga je neophodno pristupiti detaljnoj analizi interesa sukobljenih društvenih grupa i adekvatnom pravnom uređenju. S obzirom da Republika Srbija nije usamljen i izolovan slučaj u ovom spornom pitanju, jasno je da je potrebno i uporednopravno se osvrnuti, jer iste društvene okolnosti, tehnički i, uopšte, civilizacijski napredak su doveli do stvaranja novih oblika

* doktor pravnih nauka, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, jankovic@ius.bg.ac.rs

prevoza i s tim u vezi opisanog sukoba interesa. Međutim, *prima facie* posmatrano, pravno uređenje ovog pitanja je raznoliko, pa i nedorečeno, ali, ipak, sa blagom tendencijom dopuštanja i detaljnijeg uređenja novih oblika prevoza. Zato, čini se da postoji odgovornost države da izađe u susret ovakvom pitanju i pruži adekvatan pravni odgovor, ne čekajući mutirani i pravno izobličeni društveni odgovor na pravnu neuređenost nečega što stvarno već postoji.

Sa druge strane, formalnopravno posmatrano, diskutabilno je da li postoji odgovornost države da određenu oblast društvenih odnosa pravno uredi. Naime, u Republici Srbiji u njenom Ustavu je (u članu 97) ustanovljena nadležnost Republike, između ostalog, i u uređenju obligacionih i svojinskih odnosa. Nadležnost u ovakvom slučaju bi, ako se šire pojmovno odredi, mogla da znači ne samo pravo, nego i obavezu uređivanja obligacionih odnosa u Republici. Naravno, to nužno ne znači obavezu uređivanja svih obligacionih odnosa, jer država može određena pitanja da prepusti automnoj, privatnoj regulativi (što, inače, radi u jednom delu Građanskog prava). No, kada postoje izraženi sukobljeni interesi, čini se da je država dužna, ako ne formalno, onda sasvim izvesno sadržinski (suštinski) da pravno uredi novonastali društveni odnos (u vidu novog oblika drumskog putničkog saobraćaja) i tako spreči sukobljenost zainteresovanih strane. Ova dužnost je naročito uočljiva ako se ima u vidu *ex post* uloga države u rešavanju sukobljenosti zainteresovanih strana (pred sudom). Naime, ako su određeni sukobi interesa nastali nakon pravnog oblikovanja društvenog odnosa i država kroz svoje pravosuđe je voljna i spremna da ih mirnim putem rešava, onda je utoliko jasnije da bi ulogu pomiritelja u društvenim odnosima trebala da ima i preventivno kroz adekvatno pravno oblikovanje društvenog odnosa.

Ključne reči: obaveznost države da reguliše, sukobljenost društvenih grupa, preventivno pravno oblikovanje, novi oblici prevoza, Uber/CarGo

Odgovornost države u očuvanju javnog zdravlja vs načelo autonomije volje pojedinca

Ranko Sovilj*

Koncept očuvanja javnog zdravlja pretpostavlja precizno planiranje i određivanje nadležnosti države, odnosno, relevantnih tela u pravnoj, ekonomskoj i sociokulturnoj sferi. Ekonomska komponenta održivosti omogućava ekonomski razvoj, dok sociokulturna komponenta treba da doprinese poboljšanju zdravstvenog stanja svakog pojedinca. Kako bi se postigli željeni rezultati, koji su neretko međusobno suprotstavljeni, neophodna je državna intervencija, usvajanjem pravne regulative. Međunarodni dokument „Zdravlje za sve u 21. veku“, koji je usvojen sada već davne 1981. godine, bio je od suštinskog značaja u kreiranju zdravstvenih politika gotovo u svim državama širom sveta. Potonja zdravstvena legislativa implementirala je opšteprihvaćene standarde, u cilju maksimiziranja dobrobiti svih članova društva.

Država ima centralnu ulogu u promociji i prevenciji zdravlja, ulaganjem u zdravstvo, direktnim investiranjem u ekonomski razvoj i smanjenjem siromaštva u zemlji. Zdravlje stanovništva pretpostavlja kontinuirani proces za čije održavanje je potrebna dobra organizacija sa ciljem očuvanja i unapređenja zdravlja, kao i jačanje zdravstvenog potencijala u svim fazama života. Na tom stanovištu je i Zakon o javnom zdravlju, koji kao osnovni cilj promovise ostvarivanje javnog interesa, stvaranje uslova za očuvanje i unapređenje zdravlja stanovništva putem sveobuhvatnih aktivnosti društva (Zakon o javnom zdravlju, čl. 1, st. 2).

I Zakon o zdravstvenom osiguranju i Zakon o zdravstvenoj zaštiti propisuju da zdravstvena zaštita, između ostalog, obuhvata sprovedenje mera i aktivnosti u cilju očuvanja i unapređenja javnog zdravlja, kao i sprečavanje, suzbijanje i rano otkrivanje bolesti. Jedna od takvih mera je organizovanje ciljanih preventivnih pregleda, odnosno skriniga. Zakonom je predviđena obaveznost skrining pregleda, uz mogućnost sankci-

* doktor pravnih nauka, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, soviljpeca@gmail.com

onisanja osoba koje se ne odazovu na skrining preglede, a do narednog ciklusa pozivanja dijagnostifikuje im se bolest koju skrining treba da predupredi, učestvovanjem u troškovima lečenja iz sopstvenih sredstava (Zakon o zdravstvenom osiguranju, čl. 131, st. 1, tač. 4). Nesporno je da se zakonodavac vodio ekonomskim motivima, s obzirom da je lečenje onkoloških pacijenata izuzetno skupo, dok se uspešnost izlečenja smanjuje, ukoliko se bolest ne dijagnostikuje u početnom stadijumu. Postavlja se pitanje da li je zakonodavac uređujući postupak skrininga narušio prava pojedinaca na odlučivanje, odnosno samoodređenje, s obzirom da se pri obavljanju skrininga procenjuje rizik po učesnike programa, odmeravajući korist nasuprot šteti po pojedinca, te se procenjuje delotvornost skrininga samo ukoliko je u korelaciji sa slobodom pojedinca. Osim toga, nelogično je nametati represivne mere građanima koji se ne odazovu na skrining, kada država nije obezbedila uslove za sprovođenje organizovanih preventivnih pregleda. Tumačenjem navedene zakonske norme, konstatuje se da je zakonodavac dao primat očuvanju javnog zdravlja nasuprot slobodi pojedinca na odlučivanje.

Usvojeno rešenje nije usamljen slučaj u domaćem zdravstvenom zakonodavstvu po pitanju represivnih mera, premda je drugačiji pravni osnov. Naime, Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti predviđena je kazna za roditelje i staratelje koji ne vakcinišu svoju decu u iznosu od 30.000 do 150.000 dinara. Pored toga, boravak dece u predškolskim i školskim ustanovama, kao i ustanovama za smeštaj dece bez roditeljskog staranja, uslovljen je prethodnom vakcinacijom dece (Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, čl. 32 i 85). Nesumnjivo je da je interes države očuvanje javnog zdravlja, posebno vulnerabilne populacije, poput dece, sprečavanjem potencijalnih epidemija zaraznih bolesti. Međutim, pitanje je efikasnosti ove mere, s obzirom da usled nevakcinisanja, deci se uskraćuje mogućnost školovanja, šire i pravo na slobodu kretanja.

S obzirom da je zdravlje ključan činičac kvaliteta života i prosperiteta jednog društva, investiranje u zdravlje mora biti deo investicione strategije i zdravstvene politike svake države. Sistem javnog zdravlja treba da omogući uslove za unapređenje zdravlja stanovništva, poštujući zagarantovana ljudska prava. Stoga je fokus usmeren na zajedničku odgovornost svih učesnika u postupku očuvanja zdravlja stanovništva, pre svega države, koja ima vodeću ulogu u očuvanju javnog zdravlja (Matijević i Rakić, 2009, 5).

Ključne reči: odgovornost, javno zdravlje, promocija i prevencija zdravlja, ciljani preventivni pregledi, vakcinacija, načelo autonomije volje pojedinca

Građanska (ne)odgovornost sudije – odgovornost za „sudijsku grešku“

Vesna Filipović*

Opredelila sam se za ovu temu jer je poslednje decenije primetan veliki broj tužbi protiv sudija za naknadu štete zbog postupanja u sudskim predmetima. Zahtev se najčešće odnosi na naknadu nematerijalne štete, ali u određenom broju slučajeva i na naknadu materijalne štete (u visini tražbine iz predmeta u kome je tuženi(a) kao sudija postupao(a).

Osnovno pravilo važeće u domaćem i međunarodnom pravu je da sudija koji je postupao u sudskom predmetu ne može biti građanski odgovoran prema stranci za to postupanje, i to: za dato obrazloženo mišljenje kroz obrazloženu sudsku odluku, za primenu materijalnog prava na utvrđeno činjenično stanje i primenu procesno pravnih normi. Učinjene navedene greške mogu biti razlog pozivanja u izjavljenom pravnom leku (žalbi ili reviziji) i preispitivanja od strane drugostepenih (žalbenih) sudova ili Vrhovnog kasacionog suda (Ustavnog suda). Nemogućnost građansko pravne odgovornosti sudije za postupanje u sudskom predmetu je **opravdana načelom nezavisnosti** i nepristrasnosti kao jednim od osnovnih načela nezavisnog pravosuđa. Time stvarna nezavisnost sudije mora da podrazumeva i odsustvo njegove građanske odgovornosti za pričinjenu štetu prema oštećenom.

O tome govori član 6 Zakona o sudijama kojim je propisano osnovno pravilo da za štetu koju sudija prouzrokuje nezakonitim ili nepravilnim radom odgovara Republika Srbija. Kad je šteta prouzrokovana namerno ili grubom nepažnjom, RS može od sudije tražiti naknadu isplaćenog iznosa pod dalje propisanim uslovima. Sudija uživa imunitet za mišljenje ili glas dat u vršenju sudijske dužnosti.

Prema izraženom stavu u presudi Višeg suda u Novom Sadu od 04.11.2015. godine, za štetu koju sudija prouzrokuje nezakonitim ili nepravilnim radom odgovara Republika Srbija, jer je odredbama člana 35 i

* sudija Apelacionog suda u Beogradu, filip68bg@gmail.com

151 Ustava Republike Srbije predviđeno da svako ima pravo na naknadu štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokuje državni organ. U členu 151 Ustava predviđeno je da sudija ne može biti pozvan na odgovornost za izraženo mišljenje prilikom donošenja sudske odluke, osim ako se radi o krivičnom delu kršenja zakona od strane sudije, a pod odgovornošću se ne podrazumeva samo krivična, već i građanskopravna odgovornost.

Građansko odeljenje Vrhovnog suda je zauzelo stav da **tužbu** protiv sudije treba **odbaciti** jer je sudija **nezavistan i uživa imunitet** u obavljanju sudijske funkcije, samim tim je tužba nedozvoljena i tužilac nema pravni interes za podnošenje takve tužbe kod jasnih pravila iz Ustava RS i sadržine odredbe člana 6 Zakona o sudijama koji regulišu građansko pravni imunitet sudije i odgovornost RS.

Međutim, postavlja se pitanje naknade štete kada je stranka evidentno istu pretrpela nepravilnim i nezakonitim radom suda (sudije). U tom slučaju Republika Srbija je odgovorna da tu štetu stranci i nadoknadi. U takvim slučajevima, na tužiocu je teret dokazivanja da je pretrpeo štetu, štetne radnje i uzročno posledične veze, kao i visine štete. Radi se o vrsti štete – zbog nepravilnog i nezakonitog rada organa Republike Srbije iz člana 172 Zakona o obligacionim odnosima. U praksi je vrlo teško dokazati štetnu radnju koja u ovom slučaju predstavlja - nepravilan i nezakonit rad suda kao organa tužene Republike Srbije.

O pozitivnoj odluci u ovakvoj situaciji najbolje govori stav VKS iskazan u jednoj od najnovijih presuda. U navedenom slučaju zauzet je stav da je tužena RS odgovorna za štetu koju je izvršni sud kao organ tužene prouzrokovao tužiocu u vršenju svoje funkcije. Štetna radnja je izvršena u vreme kada je izvršni sud bio nadležan za sprovođenje izvršnih postupaka, a navedeni predmet bi mogao biti vrlo zanimljiv i u sadašnjem kontekstu kada su za izvršenje nadležni privatni izvršitelji.

Prema utvrđenom činjeničnom stanju, vođen je parnični postupak u kome je oštećeno lice tužilo vlasnika vozila i osiguravača za naknadu štete pretrpljene u saobraćajnom udesu prouokovane odgovornošću vlasnika osiguranog vozila. Usvojen je tužbeni zahtev i prvostepenom presudom su tuženi obavezani kao odgovorni da solidarno oštećenom naknade štetu. Žalbu je uložio AD za osiguranje, dok je presuda prema vlasniku vozila postala pravosnažna. Nakon ukidanja prvostepene presude u odnosu na osiguravača, nastavljen je parnični postupak i odbijen prigovor presuđene stvari uz obrazloženje da su vlasnik vozila i AD za osiguranje solidarni dužnici i kao takvi prosti suparničari i svako od njih odgovara za istu štetu, pa se ispunjenjem obaveze od jednog solidarnog dužnika obaveza gasi i prema ostalim dužnicima. U daljem toku postupka doneta je prvostepena presuda koja je postala pravosnažna i kojom je

AD za osiguranje obavezano da plati tužiocu štetu. AD za osiguranje je dobrovoljno izvršilo svoju obavezu prema tužiocu kao oštećenom, i pre pravosnažnosti iste. Tužilac je pokrenuo izvršni postupak protiv vlasnika vozila odgovornog za štetu odmah po pravosnažnosti presude u odnosu na vlasnika vozila (na koju se nije žalio). U izvršnom postupku određeno je izvršenje na nepokretnosti dužnika, vlasnika vozila, i odbijen prigovor kojim je osporio srazmernost sredstava izvršenja i izvršne tražbine i predložio da se izvršenje sprovede obustavom isplate mu sredstava od strane RF PIO (koje prima na ime penzije). Predložio je i prekid postupka do pravosnažnog okončanja postupka koji je nastavljen protiv AD za osiguranje, ali su prigovori odbijeni. Nakon što je AD za osiguranje isplatilo poveriocu (tužiocu) presudom utvrđeno potraživanje, izvršni dužnik je o tome obavestio izvršni sud te naveo da je i njegova obaveza prestala isplatom poveriocu od strane drugog, a solidarnog dužnika i predložio obustavu izvršnog postupka. Izvršni sud o ovom predlogu nije odlučio već je u nastavku izvršnog postupka u sprovođenju izvršenja rešenjem o prodaji nepokretnost izvršnog dužnika ona prodana kupcu za cenu koja je bila 20 puta veća od dugovanog iznosa.

U ovom slučaju je utvrđeno, primenom odredbi čl. 172, 185 i 189 stav 1 Zakona o obligacionim odnosima, da postoji odgovornost tužene RS za štetu koju je izvršni sud kao organ tužene prouzrokovao tužiocu u vršenju svoje funkcije i dužan da mu štetu naknadi u visini razlike između tržišne vrednosti prodatog stana i iznosa koji mu je isplaćen u izvršnom postupku (ostatak).

Zaključak

Iz navedenog se da zaključiti da postupajući sudija zbog svog postupanja u sudskom predmetu ne može prema stranci u postupku biti građanski odgovoran, ali zato RS može odgovarati zbog nepravilnog i nezakonitog postupanja organa – suda prema oštećenom licu ukoliko ono dokaže da je pretrpelo štetu (i visinu) usled takvog postupanja.

Ključne reči: sudijski imunitet (građanski), utuživost, „sudijska greška“, odgovornost RS, naknada štete

Odgovornost sistema socijalne zaštite u postupcima nasilja u porodici

Sandra Perić*

Pitanje odgovornosti je ne samo imperativ savremenog sistema socijalne zaštite, već i etička obaveza svakog stručnog radnika koji su u neposrednom radu sa korisnicima odnosno građanima. Sistem socijalne zaštite, a naročito centri za socialni rad kao *organ starateljstva* sa svojim brojnim nadležnostima, nosi teret višestruke odgovornosti kako one regulisane pravnom regulativom, tako i odgovornosti koju je pred ovaj sistem nametnula stručna i opšta javnost.

Naročito osetljiva pitanja kao što je rad u zaštiti od nasilja u porodici, sa svojim brojnim posledicama nastalih usled neprepoznavanja, zakasnelih reakcija sistema, neefikasnih mera, nedovoljne povezanosti i nekoordinacije različitih sistema koji deluju u cilju zaštite od nasilja u porodici, pitanje odgovornosti čini još delikatnijim. Širok spektar pojava koje se tretiraju kao nasilje u porodici, kao i širok krug osoba koje se smatraju članovima porodice po pozitivnom zakonodavstvu, uz konstantno povećanje ne samo broja slučajeva nasilja već i njegove eskalacije i brutalnosti, pred stručne radnike stavljaju veliku odgovornosti u postupanjima kada je u pitanju zaštita žrtava.

U cilju zaštite žrtava ili osoba koje su u riziku da postanu žrtve, stručni radnici primenjuju odredbe Porodičnog zakona, Krivičnog zakona, Zakona o krivičnom postupku, Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, kao i Opšteg i Posebnog protokola u zaštiti od nasilja u porodici. Tokom svog rada, stručni radnici u sistemu socijalne zaštite oslanjaju se na druge službe – policiju, tužilaštvo, sud, sistem zdravstvene zaštite, nekada obrazovanja i predškolskih ustanova i brojnih drugih. Donošenjem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici („Sl. glasnik RS“ br. 94/2016), preciznije su definisane uloge i odgovornosti najznačajnijih aktera u sprečavanju i zaštiti od nasilja u porodici i predviđena disciplinska odgovornost za sve aktere koji ne postupaju prema odredbama ovog zakona. Koordinaciona

* master socijalnog rada i doktorand Fakulteta političkih nauka, Komora socijalne zaštite, sandraperic@hotmail.rs

uloga delegirana je tužilaštvima, dok se kao obavezni članovi koordinacionog tela uključuju centri za socijalni rad i policija. I pored postojanja relativno uređene zakonske regulative, dešavaju se propusti u radu svih sistema, što nekada rezultira i najdrastičnijim ishodima po žrtve nasilja. Propusti se dešavaju i u drugim sistemima kao što je zdravstveni sistem – u smislu prepoznavanja i dokumentovanja nasilja, kao i sud u pogledu procesuiranja ovih slučajeva. Nakon godinu dana od primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, statistika pokazuje da se broj slučajeva prijavljenih nasilja povećao. Razloge možemo da tražimo u neprepoznavanju, neefikasnosti mera, ali često i u neodgovornosti i diskrecionom pravu odlučivanja svih aktera prilikom pokretanja postupaka i preuzimanja mera za zaštitu žrtava. Bez zajedničke i koordinirane reakcije i preuzimanje odgovornosti svih aktera u zaštiti od porodičnog nasilja, izostaće pravovremeni i efikasan odgovor na porodično nasilje.

Ključne reči: nasilje u porodici, centri za socijalni rad, zaštita žrtava, odgovornost

Odgovornost za ugradnju rodno inkluzivne komponente u oblast smanjenja rizika od prirodnih nepogoda

Zorica Mršević*, Svetlana Janković**

Prirodne nepogode proizvode negativne posledice za celu pogođenu zajednicu ali je njihov uticaj na žene i ranjive kategorije stanovništva mnogo intenzivniji, npr. smrtnost žena tokom vanrednih situacija mnogo je veća nego smrtnost muškaraca. Brojni su razlozi, nedostatak fizičke snage i neophodnih veština, rodne uloge koje podrazumevaju ograničenu mogućnost donošenja odluka i delanja, ograničenu mobilnost, naročito žena sa decom, trudnica, starijih žena, žena i dece sa invaliditetom. U vanrednim situacijama one često postaju žrtve porodičnog i seksualnog nasilja, žrtve trgovine ljudima i drugih oblika kriminaliteta i eksploatacije naročito kada su izmeštene iz svojih domova i razdvojene od svoje porodice. Ranjivost žena znači i otežan pristup resursima ključnim za preživljavanje i oporavak nakon elementarnih nepogoda. Teret različitih životnih relacija u vanrednim situacijama najčešće pada na žene i povećava njihovu odgovornost za brigu o drugim članovima porodice što dodatno pogoršava položaj žena i utiče na stepen njihove ranjivosti. Zato je prilikom planiranja prevencije i upravljanja vanrednim situacijama/elementarnim nepogodama, potrebno odgovorno sprovesti rodnu analizu kapaciteta, ranjivosti i resursa različitih grupa stanovništva.

Odgovornosti i obaveze jedinica lokalne samouprave za zaštitu životne sredine u sklopu reagovanja u vanrednim situacijama, su veoma velike i brojne, regulisane nizom zakona ali za realizaciju tih odgovornosti potrebno je obezbediti bolje institucionalne, tehničke, kadrovske i finansijske kapacitete. Takođe, uloga i odgovornosti žena u aktivnostima zaštite životne sredine je značajna. Uključivanje žena u politike upravljanja rizicima ima za cilj poboljšanje opšteg položaja žena u okviru zajednica u kojima žive kroz angažovanje njihovih kapaciteta i veština pre, tokom i nakon opasnosti. Dosadašnja isku-

* doktor pravnih nauka, naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, zmrsevic@idn.org.rs

** magistar bezbednosti, ekspertkinja za rod i bezbednost, svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

stva ukazuju da su žene u lokalnim samoupravama veoma zainteresovane za pitanja očuvanja prirodnih resursa kao neophodnih uslova za život i zdravlje lokalne zajednice. Uprkos toga one za sada čine svega 19%, a muškarci 81% članstva opštinskih/gradskih veća, što znači da samo jedna žena na svaka četiri muškarca ima šansu da postane članica opštinskog/gradskog veća.

U oblasti društvenih odnosa neophodna primena savremenih, rodno egalitarno odgovornih organizacionih modela uključivanja žena kao akterki odlučivanja i delanja u sve faze reagovanja na nepogode, prevenciju, pripremljenost, reagovanje i obnovu. U kontekstu rodne nejednakosti žene sada imaju ograničen uticaj i kontrolu, bez obzira na to što poseduju veštine i kapacitete za reagovanje na krizu i oporavak. Zato odgovornost za zaštitu ljudskih prava i promovisanje rodne ravnopravnosti moraju biti u fokusu svih aktera smanjenja rizika i izgradnje otpornosti društva na katastrofe. Konkretno, potrebno je uspostaviti sistem obaveznog uključivanja žena u institucije i tela koja su nadležna za upravljanje vanrednim situacijama (krizne štabove na lokalnom nivou), jedinice civilne zaštite na lokalnom nivou i strukture u okviru Sektora za vanredne situacije. Na nacionalnom, ali i lokalnom nivou potrebno je odgovorno definisati mere za ostvarivanje rodne ravnopravnosti tokom saniranja posledica elementarnih nepogoda i definisati indikatore kojima bi se pratila ugroženost žena i muškaraca, ali i efekti mera sanacije i obnove na žene i muškarce. U skladu s tim, sve podatke o ugroženosti stanovništva i šteti izazvanoj elementarnim nepogodama potrebno je razvrstati po polu i analizirati u cilju identifikacije rodničkih aspekata uticaja. Potrebno je odgovornije i efikasnije raditi na uključivanju, informisanju i motivisanju stanovništva, posebno žena u odlučivanju i upravljanju prirodnim resursima, zaštitom životne sredine i prevenciji rizika od prirodnih katastrofa. Rodna komponenta u lokalnim zajednicama prepoznata kao neophodna u oblasti smanjenja rizika od katastrofa s obzirom na razvoj sektora zaštite i spasavanja i njegove stalne promene u cilju poboljšanja bezbednosti rodna osetljivost u vanrednim situacijama nije adekvatno implementirana. Odgovornost svih zainteresovanih strana jeste kontinuiran rad na ugradnji rodno osetljive komponente u sva planska dokumenta i na njima sprovedene aktivnosti, od opštine, grada do republike.

Ključne reči: odgovornost za rodnu inkluziju, prirodne nepogode, ranjivost žena, odgovornost za smanjenje rizika od katastrofa, nacionalni i lokalni nivo, obavezno uključivanje žena

Napomena: ovaj tekst je nastao kao deo projekta: „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup“, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, br. III 47010. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu.

Upotreba glifosata i odgovornost institucija

Sofija Nikolić Popadić*, Marko Milenković**

Autorizacija upotrebe glifosata, supstance koja se široko koristi u proizvodnji pesticida, prethodnih godina predstavlja jedno od najizazovnijih pitanja zaštite zdravlja i životne sredine. Kroz ovaj slučaj prelamaju se neka od najvažnijih pitanja upravljanja u Evropskoj uniji i načina na koji njene institucije donose odluke. U skladu sa pravnim okvirom i politikom EU u ovoj oblasti, adekvatna i smanjena upotreba pesticida se odnosi na one čija je primena dozvoljena, međutim, postavlja se pitanje načina određivanja liste dozvoljenih supstanci koje se nalaze u tim sredstvima. Od 2017. godine, glifosat se nalazi u žiži interesovanja javnosti nakon kontroverzi oko usvajanja preporuke na kojoj je bila bazirana odluka za njegovu autorizaciju do 2022. godine. Ključnu dilemu predstavlja uticaj ove supstance na zdravlje ljudi nakon divergentnih nalaza ekspertske institucije u okviru Evropske unije i Svetske zdravstvene organizacije. Iako je 2015. godine Međunarodna agencija za istraživanje raka pri Svetskoj zdravstvenoj organizaciji ustanovila da je glifosat verovatno kancerogen za ljude, Evropska vlast za bezbednost hrane je preporučila da se izvrši autorizacija supstance što je naknadno i učinjeno. Paralelno, u Sjedinjenim Američkim Državama je presudama u slučajevima *DeWayne Johnson v. Monsanto* i *Edwin Hardeman v. Monsanto*, potvrđeno da je glifosat uzrok pojave kancera kod lica koja su primenjivala sredstva na bazi ove supstance. Imajući u vidu navedeno, pitanje odgovornosti institucija prilikom donošenja odluka koje mogu imati značajan uticaj na zdravlje stanovništva, kao što je to slučaj kod primene glifosata, privlači posebnu pažnju teorije. Konkretni slučaj je na evropskom nivou uticao na reformu regulatornog okvira i izmenu načina na koji nezavisne institucije koje okupljaju ekspertske kapacitete treba da postupaju u formulisanju preporuka za donosiocje odluka. Ovo se posebno odnosi na način defi-

* master pravnik, istraživač saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, sofijanikolic@hotmail.com

** doktor pravnih nauka, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, mmilenkovic@idn.org.rs

nisanja obima i sadržine studija i učešća javnosti. U prilogu se sumiraju glavni aspekti debate, analiziraju najrelevantnije odluke institucija i izmene načina procene supstanci na evropskom nivou.

Ključne reči: glifosat, donošenje odluka, poverenje u ekspertizu, odgovornost institucija

Klimatske promene i oblast rada – osnovna pitanja odgovornosti

Sanja Stojković Zlatanović*

Pravo (i obaveza) zaposlenih na zaštitu zdravlja i bezbednosti na radu proizilazi iz prava na zdravu i bezbednu radnu sredinu koja pak, posmatrano u širem kontekstu, jeste deo prava na zdravu životnu sredinu. Međunarodni radni standardi o zaštiti zdravlja i bezbednosti na radu sadržani u Konvenciji br. 155. o zaštiti na radu, zdravstvenoj zaštiti i radnoj sredini Međunarodne organizacije rada, prilikom definisanja zdravlja sa aspekta rada i radnog odnosa polaze od definicije Svetske zdravstvene organizacije. S tim u vezi, zdravlje nije samo odsustvo bolesti ili slabosti već se, prilikom procene, uzimaju u obzir i fizički i psihički indikatori zdravlja koji su u direktnoj vezi sa bezbednošću i higijenom na radu. Tako, shodno holističkom principu, ispituje se interakcija između izloženosti zaposlenih opasnim agensima na mestima rada, načina života pojedinca, kao i faktora životne sredine sa uticajem na uslove rada.

Uticaj klimatskih promena prilikom kreiranja i sprovođenja politike zaštite zdravlja i bezbednosti na radu, sa stanovišta prilagođavanja i umanjavanja uticaja, ne sme da bude zanemaran. Ovo naročito važi, posmatrano u kontekstu projekcija i primene različitih klimatskih modela, gde se, u budućnosti, očekuje povećanje globalne temperature vazduha, češće pojave poplava, suša, i požara, što će imati povećan uticaj na frekvenciju i učestalost povreda na radu, kao i na nastanak i razvoj pojedinih profesionalnih bolesti. S tim u vezi, pitanja odgovornosti države i poslodavaca nameću se kao naročito izazovna za normiranje i primenu pravnih pravila. Razlog je, rezervisanost prema dokazanosti uticaja klimatskih promena na rad, radne odnose i zdravlje zaposlenih, a u vezi sa produktivnošću radnika, kao i ekonomskim efektom po poslodavca. Pravo na zdravu životnu i radnu sredinu ulazi u korpus osnovnih ljudskih prava i obaveza države je da stvori uslove za ostvarivanje ovog prava, što znači i adaptaciju i umanjjenje eventualnog uticaja promena klime. Od-

* doktor pravnih nauka, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, sanjazlatanovic1@gmail.com

govornost države da „brine o postojećim i budućim generacijama“, kao i njena pojedinačna obaveza da doprinese rešenju globalne promene klime utvrđena je slučaju *Urgenda* protiv Holandije, gde se očekuje značajan uticaj na pravnu regulativu, ali i na postavke pravne doktrine u vezi sa tzv. trećom generacijom ljudskih prava i snažnijim promovisanjem ideje solidarnosti (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, 2015, HAZA C/09/00456689 (June 24, 2015), aff'd, Oct. 9, 2018, District Court of the Hague, and The Hague Court of Appeal, on appeal). Poslodavci, sa druge strane, često svojim aktivnostima doprinose promeni klime, zbog čega je OECD Smernicama za multinacionalne kompanije utvrđena opšta odgovornost kompanija od uticaja na ljude i planetu u smislu povećane emisije gasova. Shodno tome, pitanja posebne odgovornosti poslodavaca u kontekstu mera zaštite na radu, odnosno prilikom procene rizika na mestima rada i sprovođenja mera zaštite zdravlja i bezbednosti, zahtevaju adekvatno normiranje i uvođenje u institucionalne okvire, na osnovama integrativnog principa i multisektorske saradnje - zdravstvenog, radnog i sistema zaštite životne sredine.

Ključne reči: radni odnosi, klimatske promene, slučaj *Urgenda*, odgovornost države, odgovornost poslodavca

Trgovina začecem – uzroci i posledice reproduktivnog turizma

Jelena Simić*

Poslednjih decenija, jedna od najnaprednijih i najzbuđljivijih oblasti medicine je tehnologija asistiranje reprodukcije. Ova oblast otvorila je i pitanja o tome da li se, kako se i po kojoj ceni se mogu kreirati deca. Iako se pokušava održati narativ o donaciji i solidarnosti, trend komercijalizacije ljudskog tela sve je prisutniji. Tako, ljudska reprodukcija koja je stvar najdublje čovekove intime, naglim razvojem medicinske tehnologije, postaje tesno povezana sa pravom, politikom, ekonomijom i moralom. Danas je u američkom društvu dozvoljeno platiti za usvajanje, donaciju sperme, surogat majčinstvo i transfer jajnih ćelija. U Indiji, sa tri hiljade registrovanih reproduktivnih klinika, surogat majčinstvo dostiže godišnji promet od četrismo pedeset miliona američkih dolara. Pola od dvadeset pet hiljada rođenih beba rođenih u poslednjih deset godina bilo je „naručeno“ iz inostranstva, a Indija podržava ovaj reproduktivni turizam, baš kao i ostale izvozne industrije, umanjenim porezima i carinama. Debora L. Spar, u knjizi “Bebi biznis, kako novac, nauka i politika utiču na trgovinu začecem”, govori o industriji reproduktivnog turizma vrednoj milione dolara. Ona navodi da su Rumunija, Ukrajina i Rusija zemlje koje su razvile prava mala tržišta za donaciju ženskih jajnih ćelija, koje se dobijaju od mladih žena, koje pristaju na hormonsku terapiju nakon čega se njihova jajašca hiruški odstranjuju. Te žene dobijaju novčanu nadoknadu za to, što je zabranjeno, na primer u Švedskoj i Velikoj Britaniji. S druge strane, pojedine evropske zemlje na ovu praksu gledaju kao na agresivni američki komercijalizam. Tako je na primer Italija tek 2004. godine uredila zakonodavstvo vezano za oblast asistiranje reprodukcije ali na način koji je i danas svrstava u red zemalja sa jako rigidnim zakonskim rešenjima u ovoj oblasti. Posledica takvog restriktivnog pristupa po pitanju asistiranje reprodukcije, dovela je do toga da sve veći broj parova odlazi iz Italije

* doktor pravnih nauka, docentkinja Pravnog fakulteta Union u Beogradu, jelena.simic@pravnofakultet.rs

i pomoć, za problem neplodnosti, traži u drugim zemljama koje imaju liberalnija zakonska rešenja. Može se reći da fenomen reproduktivnog turizma predstavlja jedno od gorućih etičkih i pravnih pitanja. Etički aspekt odnosi se na pitanje da li tržište treba da rukovodi transferom ljudske spreme, jajnih ćelija, surogat majčinstvom i sl. Ako treba, onda je pitanje u kojoj meri države treba da ga regulišu kako bi zaštitile buduće roditelje kao i decu koja će na taj način biti stvorena. S druge strane, dileme vezane za legalnost pojedinih procedura asistirane reprodukcije vode do brojnih sudskih sporova zato što reproduktivni turizam jeste putovanje u cilju pristupa medicinskim uslugama koje su zakonite u zemlji destinacije, ali nezakonite u matičnoj zemlji pacijenta. Autorka će kroz primere sudske prakse zemalja članica EU analizirati prednosti i mane reproduktivnog turizma i zaključiti da se EU, izuzev donošenja Direktive 2004/23EC o tkivima i ćelijama, do sada uzdržavala od donošenja akata koji će biti obavezujući za sve države članice u oblast asistirane reprodukcije, te da iako se restriktivno nacionalno zakonodavstvo može lako zaobići prelaskom nacionalnih granica za lečenje ART-om, potrebno je rešiti pitanje jednakosti pristupa, jer ne mogu svi potencijalni roditelji sebi priuštiti putovanje na lečenje.

Ključne reči: reproduktivni turizam, asistirana reprodukcija, EU, planiranje porodice, surogat materinstvo

Izazovi “defanzivne” medicine – šta kažu lekari?

Hajrija Mujović*

Stalni komitet evropskih lekara, kao telo u kome su članice nacionalne lekarske organizacije širom Evrope, u skorije vreme zauzeo je stav u pogledu prakse *defanzivne* medicine. Pojam defanzivne ili, kako se još prevodi, *odbrambene* medicine predmet je različitih definicija koje široko opisuju praksu u kojoj se od strane lekara za pacijenta nalažu medicinski testovi, procedure, ili konsultacije koje su nepotrebne, odnosno koje nisu medicinski indikovane ili se uopšte odbija tretman za određene pacijente, a sve u cilju da se lekar zaštiti od izazova odgovornosti. Defanzivnu medicinu po pravilu čine dva tipa ponašanja. Jedno je ponašanje osiguranja ili defanzivna medicina *u pozitivnom smislu*, koja uključuje dodatne usluge beznačajne ili nemedicinske vrednosti sa zadatkom da se smanje neželjeni efekti i potreba pacijenta da se poziva na pogrešnu praksu, ili da se ubedi pravni sistem da je standard nege zadovoljen. Drugo je uzdržavanje od ponašanja, pod nazivom defanzivna medicina *u negativnom smislu*, što govori o pasivnom stavu lekara, kojim se on distancira od izvora pravnog rizika da odgovara ako nešto učini. U dokumentu koji je usvojen od strane odbora tog Komiteta konstatuje se da ne postoji univerzalno rešenje, koje bi obuhvatilo sve lekare, a kojim bi se sporna praksa smanjila. Razlozi se uglavnom vide u kulturnim, ekonomskim i socijalnim razlikama u državama koje stvaraju različita očekivanja kod pacijenata u pogledu zdravstvene zaštite, imaju različite pravne sisteme i drugačije pravne procedure. Međutim, mogu se postići neki zajednički stavovi i pravci aktivnosti. Oni se upućuju u vidu preporuka kako profesionalcima, tako i donosiocima odluka u zdravstvu. Stavovi su formulisani u jedanaest preporuka. Naime, potrebne aktivnosti usmerene su na smanjenje negativnih pojava, postizanje kvaliteta zdravstvenih usluga, bolju informisanost, kao i na same radnje procesuiranja. Na jednoj strani ističe se da zdravstvena zaštita treba da odgovara zdrav-

* doktor medicinskog prava, naučna savetnica i upravnica Centra za pravna istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu, hmujovic@idn.org.rs

stvenim potrebama svakog pojedinačnog pacijenta. Zdravstvenu zaštitu treba pružiti svakom uz dužno informisanje koje uključuje odgovarajuću negu, troškove tretmana, kao i obaveštenje koliko su određene medicinske procedure potrebne a koliko mogu biti suvišne. Na drugoj strani, potreban je dalji razvoj sistema odgovornosti, kako bi se kod zdravstvenih profesionalaca smanjio strah od pokretanja sudskih postupaka, a ujedno podržale reforme mehanizama obeštećenja, kao što su uvođenje medicacije i upravnih postupaka.

Ključne reči: zdravstvena zaštita, defanzivna medicina, preporuke, Evropska unija

Mehanizmi zaštite prava pacijenata - otvorena pitanja

Jagoda Drljača*

2013. godine u Srbiji je donet Zakon o zaštiti prava pacijenata (Službeni glasnik RS, br. 45/2013 i 25/2019 – dr. zakon). Ovim zakonom uveden je jedan novi, kompleksan mehanizam zaštite prava pacijenta. Zaštitu prava pacijenata obezbeđuje jedinica lokalne samouprave, određivanjem lica koje obavlja poslove Savetnika za zaštitu prava pacijenata i obrazovanjem Saveta za zdravlje. Savetnik pacijenata obavlja poslove zaštite prava pacijenata po podnetim prigovorima i pruža potrebne informacije i savete u vezi sa pravima pacijenata. Pacijent, odnosno njegov zakonski zastupnik, prigovor može podneti savetniku pacijenata pismeno ili usmeno na zapisnik. Savetnici se nalaze u prostorijama opštinama, da bi sprečili uticaji zdravstvenih radnika i se sačuvala njihova nepristrasnost u postupanju, a njihov kontakt mora biti jasno istaknut u zdravstvenim ustanovama. Podnosilac prigovora, koji je nezadovoljan izveštajem savetnika pacijenata može se obratiti Savetu za zdravlje, zdravstvenoj inspekciji, odnosno nadležnom organu organizacije zdravstvenog osiguranja kod koje je pacijent zdravstveno osiguran. Pored savetnika za prava pacijenta, Zakon propisuje i formiranje Saveta za zdravlje, čije su nadležnosti: razmatranje prigovora o povredi pojedinačnih prava pacijenta, razmatra izveštaje savetnika pacijenata, podnosi godišnje izveštaje nadležnom organu jedinice lokalne samouprave, ministarstvu za poslove zdravlja, na teritoriji APV nadležnom organu za poslove zdravlja i Zaštitniku građana. Nadzor nad primenom Zakona o zaštiti prava pacijenata vrši Ministarstvo nadležno za poslove zdravlja.

U korpusu formalnih nedostaka, nejasnoća koja izazova ovaj Zakon, postavlja se pitanje da li je Savetnik pacijenata prvostepeni organ u postupanju, a Savet za zdravlje drugostepeni, kojem se pacijent obraća nakon što iscrpi pravo prigovora Savetniku. Iako se ovo rešenje nameće kao logično, iz same formulacije Zakona ne proizlazi nužno, jer je i

* master pravnik, istraživač pripravnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, jagoda.drljaca@yahoo.com

Savet nadležan za razmatranje pojedinačnih prigovora pacijenata. Takva formulacija nužno za sobom povlači nesigurnost pacijenata kome da se obrati kao nadležnom za postupanje po prigovoru. Sa druge strane stvara neujednačenu praksu da li će se Savet smatrati nadležnim za prigovore koji nisu prvo podneti Savetniku ili hoće, samim tim i pravnu nesigurnost pacijenata u postupanju nadležnih subjekata za zaštitu njihovih prava. Na pitanje koji je redosled postupanja po prigovoru pacijenata nadovezuje se još jedan formalni nedostatak, nadležnosti Savetnika i Saveta nisu jasno razgraničene i definisane. U pogledu pojedinih pitanja, a prema Zakonskoj fomulaciji, nadležnosti su im istovetne, te imamo preklapanje dva različita organa, umesto jasno definisanog mehanizma dvostruke zaštite prava pacijenata. Savet za zdravlje bi trebalo da ima preciznije definisane nadležnosti radi što efikasnije i jednoobrazne zaštite prava pacijenata na teritoriji čitave Republike Srbije.

Dodatni problem predstavlja izostanak redovnog slanja izveštaja nadležnim organima lokalne samouprave, APV, Ministarstva zdravlja i Zaštitnika građana. Pojedina istraživanja ukazuju da Savetnici pacijenata ne obavljaju poslove u radno vreme na radnom mestu, nisu upućeni u prava pacijenta, predlozi pacijentima imaju više karakter obeshrabrivanja, nego upućivanja u njihova Zakonom zajemčena prava. U pogledu Saveta za zdravlje, brojne jedinice lokalne samouprave nisu ih ni oformile, što je Zakonom nametnuta obaveza. Ministarstvo zdravlja ne vrši nadzor nad primenom Zakona, kako zbog izostanka izveštaja o stanju u praksi, tako i zbog ne uspostavljanja mehanizama kako bi izvršio pritisak na Savete i organe lokalne samouprave da ih šalju u Zakonom propisanim intervalima. Sve navedeno govori u prilog veoma labavim mehanizmima zaštite prava pacijenta uspostavljenih Zakonom o pravima pacijenata, i još nižem nivou zaštite u praksi.

Ključne reči: prava pacijenata, Savetnik za prava pacijenta, Savet za zdravlje, Ministarstvo zdravlja, Ombudsman

Kaznena odgovornost lekara za lečenje bez pristanka pacijenta

Tijana Đurđević*

Lekari imaju dve osnovne obaveze prema pacijentima: da ih leče prema pravilima medicinske struke i da poštuju njihovu slobodu odlučivanja. Obe obaveze podjednako su značajne, a drugoj se poslednjih decenija posebno posvećuje pažnja u okviru izučavanja instituta pristanka obaveštenog pacijenta (tzv. informisanog pristanka). Međutim, dok je za kršenje prve navedene obaveze lekara predviđena odgovornost za krivično delo *nesavesno pružanje lekarske pomoći* iz čl. 251 KZ, nepoštovanje pacijentove slobode odlučivanja sankcionisano je prekršajno. Naime, preduzimanje medicinske mere nad pacijentom „bez pristanka pacijenta, odnosno protivno njegovoj volji ili bez pristanka zakonskog zastupnika deteta, odnosno pacijenta lišene poslovne sposobnosti (...)” predstavlja prekršaj za koji po čl. 46. st. 1 t. 4 Zakona o pravima pacijenata odgovara zdravstveni radnik, a po čl. 44 st. 1 t. 2 zdravstvena ustanova, odnosno drugo pravno lice koje obavlja zdravstvenu delatnost.

U kontekstu sve većeg davanja na značaju pristanku pacijenta na preduzimanje medicinske mere u domaćim i međunarodnim izvorima prava, ali i u kontekstu primetne tendencije koja ide u pravcu stalnog proširivanja kriminalne zone, javlja se pitanje da li bi tzv. „samovoljno lečenje” trebalo inkriminisati krivičnopravno. Drugim rečima, da li je potrebno propisati novo krivično delo *samovoljno pružanje lekarske pomoći*, koje bi bilo pandan krivičnom delu nesavesno pružanje lekarske pomoći i time pooštriti postojeću kaznenu odgovornost lekara za kršenje obaveze poštovanja pacijentove slobode odlučivanja?

Portugal i Austrija su primeri država koje upravo propisuju krivično delo samovoljnog lečenja. Sa druge strane, u Nemačkoj i Sloveniji se sloboda odlučivanja pacijenata štiti na drugi način: pristanak pacijenta

* master pravnik, student doktorskih studija, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, durdevict@yahoo.com

u ovim zemljama predstava zakonom ustanovljen osnov isključenja protivpravnosti bez kojeg svaka povreda tela, pa i ona koja je preduzeta u cilju lečenja (npr. vađenje zuba), predstavlja krivično delo telesne povrede. Poštovanje slobode odlučivanja ne štiti se krivičnim pravom kod nas ni na ovaj način budući da Krivični zakonik ne poznaje ustanovu pristanka povređenog kao osnov isključenja protivpravnosti krivičnog dela, a povređivanje tela u svrhu lečenja ne smatra se telesnom povredom ni u teoriji.

Dakle, lečenje bez pristanka pacijenta za sada ostaje izvan domena krivičnog prava, čak i kada je zdravstveno stanje pacijenta pogoršano prilikom preduzimanja ili nakon što je nad pacijentom preduzeta medicinska mera na koju nije pristao, osim ukoliko to pogoršanje zdravstvenog stanja nije prouzrokovano nesavesnim pružanjem lekarske pomoći.

Ključne reči: pristanak pacijenta, informed consent, krivična odgovornost, prekršajna odgovornost

Lined writing area consisting of 30 horizontal lines.

beleške

CIP- Каталогизacija u publikaciji
Nародна библиотека Србије

343.222(497.11)(048)

347.56(497.11)(048)

OKRUGLI sto Srbija i reformisanje instituta odgovornosti (3 ;
2019 ; Beograd)

Knjiga sažetaka / III okrugli sto Srbija i reformisanje instituta
odgovornosti, 1. novembar 2019., Beograd ; [organizator] Institut
društvenih nauka, Centar za pravna istraživanja ; [urednik Hajrija
Mujović]. - Beograd : Institut društvenih nauka, 2019 (Beograd :
RIC Grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta).
- 40 str. ; 22 cm. - (Edicija Knjige sažetaka)

Tiraž 30.

ISBN 978-86-7093-224-1

а) Кривична одговорност -- Србија -- Апстракти б)
Професионална одговорност -- Србија -- Апстракти

COBISS.SR-ID 280220172